

TURKISH ECONOMIC ASSOCIATION

DISCUSSION PAPER 2014/7

<http://www.tek.org.tr>

Gelir Hareketliliği Eşitsizlikleri Azaltabilir Mi? Türkiye Örneği

Aytekin Güven, Başak Dalgıç ve Aysit Tansel

July 20, 2014

Gelir Hareketliliği Eşitsizlikleri Azaltabilir Mi?

Türkiye Örneği

Aytekin Güven

(Çalışmadan sorumlu yazar)

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisat Bölümü

14280 Bolu, Türkiye

e-posta: guven_al@ibu.edu.tr

Tel: +90 374 254 1000

Fax: +90 374 253 4521

Başak Dalgıç

Hacettepe Üniversitesi, Maliye Bölümü

06800 Ankara, Türkiye

e-posta: basakcakar@hacettepe.edu.tr

Tel: +90 312 297 8675

Fax: +90 312 299 2063

Aysit Tansel

Orta Dođu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü

06800 Ankara, Turkey

Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn, Germany

Economic Research Forum (ERF) Cairo, Egypt

e-posta: atansel@metu.edu.tr

Tel: +90 312 210 2057

Fax: +90 312 210 7964

Özet

Son dönemlerde dünya genelinde artan gelir eşitsizlikleri, iktisatçıların dikkatlerini eşitsizlikleri dengeleyici faktörlerden biri olarak görülen bireylerin gelir durumlarını daha üst ya da daha alt gelir gruplarına taşıyabilmeleri olarak adlandırılan gelir hareketliliği konusuna çevirmelerine neden olmuştur. Gelir hareketliliği ve eşitsizlikler üzerindeki etkileri 2000’li yıllardan sonra ve daha çok gelişmiş ülkeler için incelenmeye başlanmış ve genel bir sonuca ulaşmak için henüz yeterli sayıda çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma gelir dağılımı en adaletsiz ülkeler arasında yer alan Türkiye için bir gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği analizi yaparak gelişmekte olan ülke örneği ile literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar özetle şöyledir: i) Ele alınan dönem uzadıkça gelir hareketliliği atmaktadır ancak bu hareketlilik gelir eşitsizliğini azaltıcı nitelikte değildir. ii) Gelir dağılımının en alt ve en üst grupları diğer gruplara göre daha hareketlidir. iii) Ele alından alt dönemlerde en alt gelir grubundaki bireylerin %30’u işsiz durumuna düşerken, yalnızca %1,5’i en üst gelir grubuna yükselebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Hareketliliği, Gelir Eşitsizliği, Türkiye

JEL Kodları: D31, D63, J60

Abstract: Can Income Mobility Reduce Income Inequality? Evidence From Turkey

Increasing income inequality has made economists focus on income mobility issue which enables individuals to relocate their income position up to higher income groups. Income mobility and its effects on inequalities have begun to be investigated following 2000s and rather for developed countries while there are only a limited number of studies to reach a general conclusion regarding the issue. This study aims to contribute to the literature by analyzing income inequality and income mobility together for a developing country Turkey which is one of the countries having most unequal income distributions. The results of this study can be summarized as follows; i) income mobility increases over time but this mobility raises income inequality instead of reducing it. ii) the individuals at the two tails of the distribution are more mobile with respect to the ones in the middle. iii) 30 percent of the individuals at the lowest income group become unemployed while only 1.5 percent of them move up to the highest income group in the considering sub-periods.

Keywords: Income Mobility, Income Inequality, Turkey

Jel Codes: D31, D63, J60

1- GİRİŞ

Son otuz yıl içerisinde yaşanan hızlı küreselleşme süreci, liberal politikaların tüm dünyada yaygın uygulanır hale gelmesi, teknolojiye yaşanan ilerlemeler, değişen işgücü piyasası kuralları ile gelir eşitsizliği, eşitlikçi ülkeler olarak bilinen İskandinav ülkelerini de içine alacak şekilde birçok ülkede önemli artışlar göstermiştir. Harcanabilir gelir üzerinden hesaplanan Gini katsayısı 1985 yılında 100 kabul edildiğinde, OECD ülkeleri ortalaması 2010 yılında 110.2'ye yükselmiştir. Yine Gini katsayısı 1995 yılında 0.25 olan Lüksemburg için 2010 yılında 0.27'ye Norveç'de 0.24'den 0.25'e, Finlandiya'da 0.22'den 0.26'ya, Fransa'da 0.27'den 0.30'a, Almanya'da 0.27'den 0.29'a yükselirken, eşitsizliğin görece yüksek olduğu İsrail'de 0.34'den 0.37'ye, Amerika Birleşik Devletleri'nde 0.36'dan 0.38'e yükselmiş; Türkiye, Meksika ve İtalya'da ise kısmen azalmıştır. Türkiye'de 1995 yılında 0.49 olan Gini katsayısı 2010'da 0.41'e, İtalya'da 0.33'den 0.31'e Meksika'da ise küçük bir düşüşle 0.48'den 0.47'ye gerilemiştir (OECD 2013).

Dünya genelinde yükselen eşitsizlikler beraberinde yeni kavramları da tartışmaya açmaktadır. Örneğin ailelerin ya da bazı diğer grupların gelir ile ölçülen ekonomik statülerini daha ileri ya da daha aşağı seviyelere taşıyabilmesi durumu olarak tanımlanan gelir hareketliliği (gelir mobilitesi) kavramı bu kavramlardan biridir. Gelir hareketliliğinin yüksek olduğu toplumlarda üst gelir gruplarına çıkabilmek eşitsizliğin azalmasında önemli rol oynayabilir. Bu düşünceye göre gelir hareketliliği bireylerin gelir durumlarını iyileştirebilmeleri için liberal iktisadi sistemin önemli bir argümanı olarak kabul edilmektedir.

Çalışmamız 2000'li yıllarda gelir eşitsizliğinde yaşanan görece iyileşmelere¹ karşın, halen gelir dağılımı en adaletsiz ülkeler arasında yer alan Türkiye için 2005–2010 dönemine ilişkin bir gelir hareketliliği analizi yapmayı amaçlamaktadır. Gelir hareketliliği çalışmaları daha çok 2000'li yıllardan sonra ve gelişmiş ülkeler için analiz edilmiştir. Bu çalışma gelişmekte olan ülke örneği ile literatürde katkı yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır: İkinci bölümde gelir hareketliliğine ilişkin bir literatür özeti verilmekte, üçüncü bölümde Türkiye'nin yakın geçmişine ait gelir eşitsizliği üzerinde kısaca durulmaktadır. Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntem hakkında bilgi verildikten sonra beşinci bölümde gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliğine ilişkin analiz sonuçları tartışılmaktadır. Çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmaktadır.

1 Söz konusu iyileşmenin doğruluğu tartışılmaktadır. Bu tartışmalara bölüm 3'de yer verilmiştir.

2 - LİTERATÜR ÖZETİ

Gelir eşitsizliği ile ilgili literatürde sayısız çalışmaya rastlamak mümkün iken, gelir ya da ücret hareketliliği çalışmalarının sayısı görece daha azdır. Gelir hareketliliği alanındaki uygulamalı çalışmalar büyük oranda 2000’li yıllardan sonra başlamıştır. Ancak konu, düşünce düzleminde daha önceleri ele alınmıştır. Örneğin Aaberge vd. (2002)’de de belirtildiği gibi Friedman (1962, s.171) gelir hareketliliğinin uzun dönemde eşitsizlikleri dengeleyebileceğini şu şekilde ifade etmiştir:

“..... Aynı gelir dağılımına sahip iki toplum düşünün. Biri ailelerinin gelir hiyerarşisindeki yerleri yıldan yıla sıkça değişen ve yüksek hareketliliğin olduğu bir toplum olsun. Diğer toplum ise her bir ailenin aynı statüde kaldığı oldukça katı bir yapıya sahip olsun. Açıktır ki, her halükarda ikinci toplum daha eşitsiz bir toplum olacaktır. Eşitsizlik bir yanı ile dinamik değişimin, sosyal hareketliliğin ve fırsat eşitliğinin diğer yanı ile bir toplumsal statünün işaretidir. Bu iki tür eşitsizliğin arkasındaki fark çok önemlidir, çünkü rekabetçi-özgür girişim kapitalizmi birini diğerinin yerine ikame etmeye yönelir.”

Yukarıdaki alıntı gelir hareketliliğinin sosyal hareketliliğe ve fırsat eşitliğine katkı yapacağını, yüksek gelir hareketliliğinin hayat boyu gelir dağılımını daha eşit kılacağını ifade etmektedir. Shorrocks (1978), Friedman’da ileri sürülen söz konusu hareketliliğin uzun dönemde eşitsizliği azalttığını göstermiştir. Farklı ülkeler için farklı hareketlilik endeksleri ve dönemler kullanılarak gelir ve ücret hareketliliği ölçülmeye çalışılmıştır. Örneğin Canto (2000) 1985-1992 dönemini ele alan çalışmasında İspanya için, Kopczuk (2010) 1937-2004 döneminde ABD için gelir hareketliliğinin arttığına dair sonuçlara ulaşırken, 1975-1994 dönemini inceleyen Dickens (2000) Birleşik Krallık için, Hofer ve Weber (2002) Avusturya için 1986-1996 döneminde hareketliliğin düşük olduğunu ancak incelenen dönem uzadıkça hareketliliğin arttığını göstermişlerdir. Cardoso (2004) Portekiz için 1986-1999, Birleşik Krallık için 1986-1994 dönemini ücret hareketliliği açısından karşılaştırmış, her iki ülkede de hareketliliğin azaldığına dair sonuçlara ulaşmıştır². Almanya’da 1984-2007 dönemini ele alarak ücret eşitsizliği ve hareketliliği konusunu inceleyen Gernandt (2009) ücret hareketliliğinin ilgili dönem boyunca azaldığını buna karşın eşitsizliğin arttığı sonucuna varmıştır. Riphahn ve Schnitzlein (2011) ve Aretz (2013) de Gernandt’da elde edilen sonuçla

2 Diğer ülke karşılaştırması yapan çalışmalara şunlar da örnek olarak verilebilir: Aaberge vd. (1996) Danimarka, Norveç, İsveç ve ABD’deki gelir hareketliliğini; Burkhauser ve Holtz-Eakin (1994), Burkhauser vd. (1995, 1997), Burkhauser ve Poupore (1996) Almanya ve ABD’deki gelir hareketliliğini; Bigard vd.(1996) Fransa ve İtalya’daki özel sektör çalışanları arasındaki gelir hareketliliğini; Asplund vd. (1996) Finlandiya ve Danimarka’daki imalat sanayi çalışanları arasındaki gelir hareketliliğini karşılaştırmışlardır.

benzer şekilde 1975-2008 dönemi için Almanya'da ücret hareketliliğinin azaldığı sonucuna varılmıştır. Gittleman ve Joyce (1995, 1996), Gottschalk ve Moffit (1994), Rose (1994, 1995) ve Schiller (1994) ABD'de 1970'ler ve 1980'lerdeki kazanç hareketliliğini incelemişler ve çalışmalarında kazanç hareketliliğinin çok büyük oranda değişmediği sonucuna varmışlardır (OECD, 1996).

Gelir ve ücret hareketliliği çalışmalarında seçilmiş sosyo-ekonomik özellikler de incelenmektedir. Örneğin Aretz (2013) Almanya'da kadınların daha yüksek eşitsizlik ve daha az hareketliliğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bachmann vd. (2012) Avrupa Birliği üyesi ülkelerde erkeklerin yukarı gelir gruplarına geçme olasılığının kadınlardan daha fazla olduğunu, fazla çocuğa sahip aileler ile yaşlı insanların yer aldığı hane halkaları ve düşük eğitimliler için aşağı doğru hareketliliğin daha yüksek olduğunu, gelir dağılımı içerisinde aşağı doğru hareket etme olasılığının yaş ile birlikte azaldığını göstermişlerdir. Buchinsky ve Hunt (1999) ABD'de kadın ve erkekler için hareketliliğin aynı olmakla birlikte inceledikleri dönemin sonlarında; erkeklerin kadınlara göre, yüksek eğitimlilerin ise düşük eğitimlilere göre daha hareketli olduğunu belirtmişlerdir. Schank vd. (2009) genç ve daha nitelikli kişilerin ekonomik durumlarını üst gelir gruplarına taşımada daha yüksek şansa sahip olduklarını, buna karşın kadınların yukarı gelir gruplarına yükselmede erkeklere göre daha şanssız olduklarını göstermişlerdir. Gernandt (2009) Almanya'da gelir hareketliliğinin orta gelir grubunda en yüksek, dağılımın alt ve üst gruplarında ise daha durağan olduğu gösterilmiştir. Çalışmada ayrıca hareketliliğin en yüksek olduğu yaş grubunun ise 30-39 yaş grubu olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte genç yaşlarda, kamu sektöründe çalışanlar ile beyaz yakalı ve akademik eğitilmiş bireyler gelir durumlarını gelişmelere daha fazla uyarlayabilmektedirler. Buchinsky vd. (2003) ise Fransa için yaptıkları çalışmada kadın-erkek, yaş grupları ve eğitim düzeylerine göre belirlenen gruplar içerisindeki hareketlilik sonuçlarının kullanılan hesaplama yöntemine göre değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir.

Gelir hareketliliği sektörel düzeyde inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan 1993-1996 dönemini inceleyen Romanow ve Zussman (2003) İsrail için yaygın görüşün aksine, gelir hareketliliğinin kamu sektöründe özel sektörden, kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğunu ve yaş ilerledikçe gelir hareketliliğinin azaldığı sonuçlarına varmışlardır. Romanow ve Zussman'dan sonra İsrail için daha geniş dönemi ele alan Cardoso vd. (2010) 1988-1995 döneminde Romanow ve Zussman'ın (2003) aksine özel sektörde hareketliliğinin kamu sektöründekinden daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Öte yandan literatürde gelir hareketliliğinin eşitsizlikler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Buchinsky ve Hunt (1999) 1979-1991 dönemine ait veriler

ile ABD'deki ücret ve kazanç hareketliliğini incelemişler; ücret hareketliliğinin ücret eşitsizliğini 4 yıllık dönemde %12-%16 oranında azalttığı sonucuna varmışlardır. Sologon ve O'Donoghue (2009) 1994-2001 dönemini ele alarak 14 Avrupa Birliği ülkesinde gelir hareketliliğinin yaşam boyu gelir farklılıkları üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Portekiz hariç ele alınan diğer tüm ülkelerde gelir hareketliliğinin eşitsizliği dengeleyici etkisi olduğunu göstermişlerdir. Gelir hareketliliğinin eşitsizlikleri en yüksek oranda azalttığı ülkeler ise İrlanda ve Danimarka'dır. Bachmann vd. (2012), 2004–2010 dönemine ait Gelir Yaşam Koşulları Anketlerini (GYKA) kullanarak, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Norveç için ücret eşitsizliği ve ücret hareketliliğini incelemişlerdir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar genel olarak ücret hareketliliğinin eşitsizliği azalttığı yönündedir.

Riener (2012), Avrupa Topluluğu Hanehalkı Panel (European Community Household Panel-ECHP) verileri ile Finlandiya ve İsveç'in yer almadığı 13 AB üyesi ülke için 1995, 1998 ve 2001 yılları için gelir hareketliliği ve gelir eşitsizliğini araştırmıştır. Riener toplam göreceli hareketlilik ve uzun dönem gelir eşitlenmesi arasında negatif ilişki bulmuştur. Bu sonuç, Shorrocks'un (1978); yüksek gelir hareketliliğinin gelirleri dengeleyeceği ya da eşitleyeceği yönündeki çıkarımları ile çelişmektedir.

Bireylerin ekonomik hareketlilik kazanabilmesi kuşkusuz onların ailelerinin gelir ve servet durumuna ve kimi zaman ırklarına göre de farklılık gösterebilir. Örneğin, çocukların ekonomik pozisyonlarının büyük ölçüde ailelerinin statüleri tarafından belirlendiğini ifade eden Isaacs'a (2007) göre ABD'de en alt %20'lik gelir grubunda yer alan ailelerin çocuklarının %42'si yine aynı gelir grubunda, en üst %20'lik gelir grubundaki ailelerin çocuklarının da %39'u yine aynı gelir grubunda kalmaktadır. Aynı çalışma düşük gelir grubundaki ailelerin çocuklarının en üst %5'lik gruba dâhil olma ihtimallerini yalnızca %1 olarak belirtmektedir.

Bilgimiz dâhilinde, Türkiye için gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği konusunu birlikte ele alan tek çalışma olan Vergil'e (2012) aittir. Bu çalışmada 2006-2009 dönemi GYKA'dan elde edilen veriler ile analiz edilmiş, gelir hareketliliği ve hareketliliğin eşitsizlik üzerindeki dengeleyici etkisini ölçmek için Fields-Ok (1999) ve Fields (2010) hareketlilik endeksleri kullanılmıştır. Çalışmada gelir hareketliliğinin eşitsizliği azalttığı ifade edilmektedir. Bu çalışmadan elde edilen diğer sonuçlar ise şu şekilde özetlenebilir: (i) Analiz dönemi uzatıldıkça gelir hareketliliği artmaktadır; (ii) Çalışmada kullanılan geçiş matrislerinden gelir hareketliliğinin ilgili dönemde oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır; yoksul insanların yaklaşık %65'i 3 yıl içerisinde ikinci %20'lik dilime geçmişlerdir; (iii) Gelir hareketliliğindeki değişim ekonomik büyüme ve transfer hareketliliği olarak ayrıştırıldığında,

toplam hareketlilikte transfer kısmının büyük önem taşıdığı gözlenmiştir. Bu bulgu zenginden yoksula ya da yoksuldan zengine önemli oranda gelir transferi olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmada bu transferin yönü hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

3- TÜRKİYE’DE YAKIN GEÇMİŞİN EŞİTSİZLİK PROFİLİ

Bu bölümde Türkiye’nin 1960’lı yıllardan günümüze gelir dağılımı süreci kısaca ele alınmaktadır. Türkiye’de gelir dağılımı çalışmalarının yaklaşık yarım asırlık bir geçmişi olmasına karşın, toplanan bilgiler farklı kurum veya kişilerce elde edilmiştir³. Bu nedenle gelir eşitsizliği verilerini karşılaştırmak doğru olmayabilir. Grafik 1 Türkiye’de gelir eşitsizliğini ölçmek üzere hesaplanan Gini katsayısı ve P80/P20 oranını⁴ göstermektedir. 1963 yılında 0.55 olan Gini katsayısı 1987 yılında 0.43’e gerilemiş; 1994 yılındaki yüksek artış ile 0.49’a tırmanmış; 2000 yılında 0.40’a ve 2005 yılında 0.38’e gerilemiş, 2012 yılında 0.40 seviyesinde gerçekleşmiştir. P80/P20 oranı 2000’li yıllardaki eğilimi ile Gini katsayısı ile benzerlik gösterse de Gini katsayısına göre gelir eşitsizliğinin azaldığı dönem olan 1963-1986 döneminde önemli artışlar göstermektedir. Bu dönemde, Gini katsayısındaki düzelmeye alt gelir grubundaki iyileşmeden kaynaklanmadığı söylenebilir. 1987-1994 yılları arasındaki gelir eşitsizliğindeki kısmi düzelmeye 1987-88 metal işkolundaki grevler, 1989 bahar eylemi, Paşabahçe, Erdemir grevleri ve diğer irili ufaklı eylemler sonucu reel ücretlerde meydana gelen artışların etkili olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki gelir eşitsizliği rakamlarına biraz daha yakından bakacak olursak şu gerçeklerle karşılaşırız. Öncelikle Gini katsayısındaki düşme eğilimi olumlu bir gelişme olmakla birlikte, katsayının değeri gelişmiş ülkelere göre hala oldukça yüksektir. Türkiye’nin gelir eşitsizliği bakımından, sadece Meksika’dan daha iyi konumda olması gelir eşitsizliğinin çözüm bekleyen önemli bir sorun olduğunu göstermektedir (Duman, 2011).

Gelir eşitsizliğinde 2002-2004 yılları arasında kısmi iyileşmeler yaşanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından hazırlanan Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış (2010) adlı raporda bu yıllar arasında gelir eşitsizliğinde yaşanan iyileşmenin temel nedeninin, en üst gelir grubunun toplam gelirden aldığı paydaki düşüş olduğu vurgulanmaktadır.

³ 1987-2012 dönemindeki veriler TÜİK’den 1986 Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD), 1968 Bulutay, Timur ve Ersel, 1983 Merih Celasun, 1963 ve 1973 yıllarına ait veriler DPT’den elde edilmiştir.

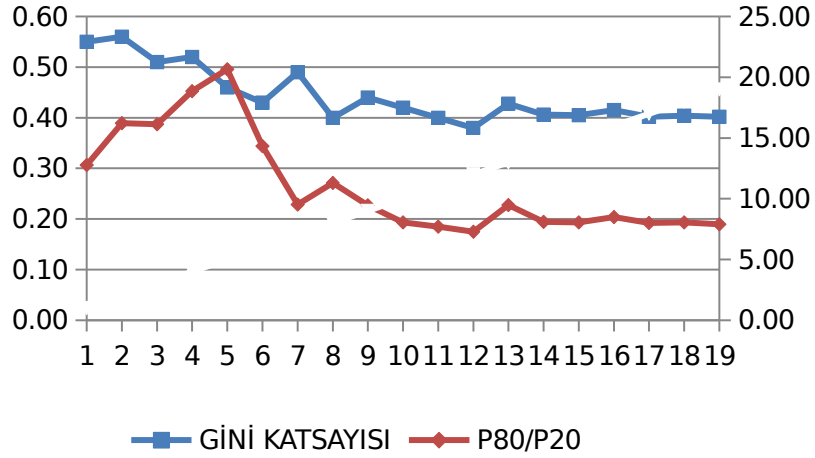
⁴ P80/P20 en zengin yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı payın, en yoksul 20’lik grubun toplam gelirden aldığı paya oranını ifade eder.

Yükseler (2005), 1994-2003 döneminde gelir dağılımındaki görece iyileşmenin nedenlerini incelemiştir. Bu çalışmaya göre menkul kıymet gelirlerinin toplam hane halkı kullanılabilir geliri içindeki payının önemli ölçüde azalması, ücret gelirlerindeki ve devletten alınan transfer kaynaklarındaki artış gelir eşitsizliğinin azalmasında önemli rol oynamıştır. Benzer bilgiler Çalışkan (2010)'da da mevcuttur; transfer harcamalarının gelir türleri içindeki payı 1994 yılında %10 iken 2003 yılında %20'ye yükselmiştir. Yine aynı dönem için emek gelirlerinin payı %28'den %42'ye çıkmıştır. Ücret gelirlerinin toplam gelirden aldığı payın artması, ücretli kesiminin sayısının arttığını göstermesine karşın ücret gelirlerinin (kişi başına ücret) arttığını söylemez. Çalışkan'a göre anketlerde mülk gelirleri yeterince tespit edilememiş ve dolayısıyla ücret gelirlerinin payı fazla çıkmış olabilir. Bununla birlikte menkul kıymet gelirlerinin azalışını izah etmek zordur ve hane halkları menkul kıymet gelirlerini gizliyor olabilir.

Anket kapsamındaki toplam gelirin gerçek toplam gelirin çok altında olmasının anketlerin güvenilirliğini tartışmalı kıldığı gelir dağılımı çalışmaları ile ilgili diğer bir önemli husustur. Bu durum Duman (2011) ve Çelik (2004)'de vurgulanmıştır. TÜİK'in gelir dağılımı anketleri yöntemsel açıdan önemli sorunlar içermektedir. Anket ile saptanan kullanılabilir gelirin gerçek kullanılabilir gelire oranı, vergilendirilmemiş gelirin saklama eğilimini göstermesi açısından önemlidir. Çelik'e göre anket ile saptanan kullanılabilir gelirin, gerçek kullanılabilir gelire oranı 1994-2003 yılları için OECD'nin tartışmalı kabul ettiği aralıkta %60-%67.5 civarında gerçekleşmiştir. Duman, 2006 anketinde ölçülen toplam gelire, 2006 yılı GSYH rakamlarını karşılaştırmış, anket kapsamındaki toplam gelirin gerçek gelirin ancak %46'sına denk geldiğini belirtmiştir. Anketlerde ücret dışı gelirlerin saklandığı düşüncesi Yükseler'de de (2005) mevcuttur. Türkiye'de gelir grupları temelinde bir analiz yaparken, TÜİK tarafından toplanan verilerde; özellikle kar, faiz ve rant gelirine sahip bireylerin gelirlerinin yüzde 60'dan fazlasını beyan etmedikleri ve bu nedenle gelir dilimleri arasında yapay bir yaklaşma olabileceğini akılda tutmak gerektiği Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu tarafından hazırlanan (yukarıda ismi geçen) raporda da belirtilmiştir.

Gelir eşitsizliği ve yoksulluk incelemesi bireylerin sınıfsal pozisyonlardaki farklılıkları dikkate alınarak da incelenebilir. Örneğin, Bahçe ve Köse (2007) kişi başına gelir bazında en yüksek değer büyük kapitalist, en düşük değer ise geçimlik köylü hanelerine ait olduğunu, köylü hanelerin yaklaşık %60'ının en alt %10'luk katmanda, büyük kapitalist hanelerin ise %59'unun en üst %10'luk dilimde yer aldığını göstermişlerdir.

Grafik 1. Çeşitli Yıllara ait Gini Katsayısı ve P80/P20 Değerleri

Kaynak: TÜİK (2013a), TÜSİAD (1986), Celasun (1983), DPT(1966,1976)

Duman, (2011)'de Türkiye'de gelir eşitsizliğin yüksek olmasının temel nedenleri olarak, istihdamsız büyüme, reel ücretlerin durgunluğu, kayıt dışılığın yaygınlığı ve son 10 yılda gerçekleşen sermaye-emek ikamesinin artan işgücü verimliliği ile birleşmesi gösterilmiştir.

Yukarıdaki tartışmalar bir kenara bırakılır ve büyük resme bakılırsa Türkiye 2012 yılındaki Gini endeksi (0.40) ile OECD ülkelerinden çok daha yüksek bir eşitsizliğe sahiptir. Peki, bu eşitsizlik bireylerin gelir statülerini iyileştirebilmeleri, gelir hareketliliği kazanarak üst gelir gruplarına geçebilmeleri ile azalabilir mi? Çalışmamız izleyen bölümlerde gelir hareketliliği endeksleri ile bu soruya cevap aramaya çalışmaktadır.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmadaki analizler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından düzenlenen Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları'ndan (GYKA) elde edilen verilere dayanmaktadır. Analiz dönemimiz 2005-2010 dönemidir⁵. GYKA'ya ilişkin anketler, gelir, yoksulluk, sosyal

⁵ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2006 yılında yayımladığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2005 yılı verilerine dayanmaktadır. Benzer şekilde devam eden yıllarda da aynı yöntem izlenmiştir.

dışlanma ve yaşam koşulları ile ilgili detaylı bilgileri elde etmek amacıyla, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) tarafın talep edilen hedef değişkenler doğrultusunda oluşturulmaktadır. Uygulamanın yüz yüze görüşme tekniği ile yapıldığı araştırmalarda, haneler nihai örnekleme birimleri olarak belirlenmekte ve 4 yıl boyunca izlenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan bütün yerleşim birimleri örnekleme seçimi kapsamında yer almakta olup Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan tüm ailelerin üyeleri bu kapsama alınmıştır. Ancak huzur evlerinde, hapishanelerde, askeri kışlalarda, hastanelerde, otellerde ve çocuk bakım merkezlerinde yaşayanlar ile göçmen nüfus araştırma kapsamının dışında tutulmuştur.

TÜİK tarafından yürütülen GYKA'da rotasyonel tasarım kullanılmaktadır. Bu yöntem gere, hanelerin bir kısmı bir yıldan öteki yıla kadar örneklem çerçevesinde kalırken, her yıl örneklem çerçevesine yeni haneler dâhil edilmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde örneklem sayısının % 75'i panel çerçevesinde bırakılırken, % 25'i her yıl değişmektedir. Bu şekilde, panel uygulaması, temel nüfusu temsil eden temel örneklem seçimi ile başlamakta ve 15 yaş ve üstü bireyler, gözlemlene uygulamasının kuralları doğrultusunda 4 yıl boyunca izlenmektedirler.

Bu çalışmada kullanılan dengelenmemiş panel yarı zamanlı olarak çalışanların da içinde bulunduğu 15-64 yaş arasındaki 32.355 gelir sahibi bireyi kapsamaktadır. Bireylerin gelir ölçütü olarak, gelir sahibinin çalıştığı dönemde esas işinden nakdi ve aynı olarak elde ettiği aylık reel gelir kullanılmaktadır.⁶ GYKA; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi (7 eğitim seviyesi olarak kodlanmış⁷) gibi bireysel özelliklerin yanı sıra firma büyüklüğü ve sektörel (NACE Rev.1.1) sınıflandırmalarla ilgili de detaylı bilgiler vermektedir. Çalışmada, Türkiye'deki gelir eşitsizliği ölçmek için gelir dağılımının farklı kısımlarına odaklanan Gini ve Theil eşitsizlik ölçütleri kullanılmaktadır. Gelir dağılımının orta kısmına duyarlı bir eşitsizlik ölçütü olan Gini katsayısı, belirli bir örnekleme toplam gelirin bir oranı olarak ifade edilen olası tüm gelir ikililerin ortalama farkını yansıtmaktadır (Cowell, 2011). Genelleştirilmiş entropi eşitsizlik ölçütlerinden Theil endeksi ise dağılımın ortasına duyarlı olan Gini katsayısının aksine gelir dağılımının her iki ucuna da duyarlıdır.

⁶ GYKA'daki gelir ölçütleri yıllık bazda verildiğinden, aylık nominal gelir; gelir sahibinin söz konusu gelir yılında esas işinden elde ettiği nakdi ve aynı gelirleri toplamı, kişinin esas işinde çalıştığı ay sayısına bölünerek bulunmuştur. Nominal gelir, 2003 yılı baz yılı olmak üzere tüketici fiyat endeksi kullanılarak deflate edilmiştir.

⁷ Okur-yazar olmayan; okur-yazar olup bir okul bitirmeyen; ilkokul mezunu; ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim mezunu; genel lise mezunu; mesleki veya teknik lise mezunu; yüksek okul, fakülte ve üzeri.

Genelleştirilmiş entropi endekslerine ait eşitsizlik ölçütleri gruplar-arası ve grup-içi bileşenlerine ayrıştırılabilirler. Eşitsizliğin gruplar-arası ve grup-içi bileşenlerine ayrılması, örneklemin farklı alt gruplarında gelir eşitsizliği ile ilgili eğilimler hakkında araştırma yapmayı mümkün kılarken örnekleme ait gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen özelliklerin nicel önemini de yansıtmaktadır. Grup-içi eşitsizlik gözlemlenen faktörlerle açıklanabilirken gruplar-arası eşitsizlik gözlemlenebilen grup özellikleri ile açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, gruplar-arası bileşen, alt gruplar arasındaki farklardan doğan eşitsizliği gösterirken, grup-içi bileşen aynı grup içindeki eşitsizliği temsil etmektedir.

Bu çalışmadaki gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliğine ilişkin analizler üç farklı sosyo-ekonomik grup için yapılmaktadır. Birinci grup cinsiyet farklılıklarını ortaya koymaktadır. İkinci grup, bireylerin yaşına göre sınıflandırılmış dört alt gruptan (15-24, 25-34, 35-49, 50-64) oluşur. Üçüncü grup ise bireylerin eğitim düzeyine ilişkin olarak altı farklı alt gruptan oluşmaktadır. Bunlar, (1) okur-yazar olmayanlar ve okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler, (2) ilkokul mezunları, (3) ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim mezunları, (4) genel lise mezunları, (5) mesleki veya teknik lise mezunları, (6) yüksek okul, fakülte ve üzeri okullardan mezun olanlardır.

Eşitsizlikle ilgili yatay kesit hesaplamaları, tek bir dönemdeki gelir dağılımıyla ilgili eğilimleri ortaya koymaktadır. Oysa bireyler zaman içinde gelir dağılımının farklı noktalarına doğru hareket edebilirler. Bir başka deyişle, bireylerin gelir dağılımı boyunca herhangi bir dönemde pozisyonlarını değiştirmeleri mümkündür ve yatay kesitte hesaplanan eşitsizlik göstergeleri aslında gelir dağılımı içerisinde bireylerin bu hareketliliğini göz ardı etmektedir. Literatürde gelir dağılımı içerisindeki dinamik unsurları yansıtmak üzere çeşitli gelir hareketliliği ölçütleri tanımlanmıştır. Bunlardan bir tanesi oldukça yaygın bir şekilde kullanılan Pearson korelasyon katsayısıdır. Bu katsayı, bireylerin iki zaman periyodundaki gelirleri arasındaki benzerlik derecesini ölçer ve katsayının değeri bire yaklaştıkça hareketliliğin azalır. Benzer biçimde, iki ardışık zaman periyodu arasındaki gelir hareketliliğinin derecesini ölçmek için kullanılan bir diğer korelasyon katsayısı, Spearman sıra korelasyon katsayısıdır. Spearman sıra korelasyon katsayısına göre, bireylerin gelirleri her iki periyotta en düşükten en yükseğe doğru sıralanmakta ve korelasyon katsayısını elde etmek için bu sıralamalar arasındaki fark hesaplanmaktadır.

Bu iki korelasyon katsayısının dışında Fields ve Ok (1996, 1999), toplam mutlak logaritmik-gelir hareketliliğine dayanan bir gelir hareketlilik ölçütü sunmaktadır.⁸

⁸ Fields ve Ok (1999) gelir hareketliliği ölçütlerinin ölçekleme değişmezliği, simetri, alt gruplara ayrıştırılabilirlik gibi bir takım özelliklere sahip olduğunu göstermektedirler.

$$M_{FO} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |\log y_{i1} - \log y_{i0}| \quad (1)$$

(1) nolu eşitlikte y_{i0} başlangıç dönemi gelirini temsil ederken, y_{i1} ikinci döneme ait geliri göstermektedir. Fields-Ok hareketlilik endeksi iki dönem arasındaki ortalama yüzde gelir değişimini ölçmektedir. Endeks değeri ne kadar yüksek ise gelir hareketliliği o kadar yüksek olacaktır.

Fields (2010), hareketliliğin yönünü dikkate almayan bu mutlak hareketlilik ölçütünün yanı sıra hareketliliğin gelir dağılımı üzerinde eşitleyici bir etkisinin olup olmadığını test eden bir endeks geliştirmiştir. Aşağıdaki (2) nolu denklemde $I(\cdot)$, Gini katsayısı, Theil endeksi veya ortalama logaritmik sapma olmak üzere herhangi bir statik eşitsizlik ölçütünü temsil ederken, y_0 başlangıç yılı; \hat{y} ise iki dönemdeki ortalama gelir vektörüdür. Fields (2009) endeksinin pozitif değerleri, hareketliliğin gelir dağılımı üzerinde eşitleyici etkisi olduğunu gösterirken; negatif değerler hareketliliğinin gelir dağılımını bozduğuna işaret etmektedir.

$$M_{FO09} = 1 - \frac{I(\hat{y})}{I(\hat{y}_0)}$$

(2)

Bireylerin gelir hareketliliğini inceleyebilmek için dağılımın farklı noktalarına geçişlerini göstermek üzere geçiş (transition) matrisleri oluşturulabilir. Geçiş matrisleri yöntemi ile, gelir dağılımı beşte birlik ya da onda birlik gelir gruplarına ayrılır ve bu gruplardaki bireylerin zaman içerisinde diğer gelir gruplarına geçişleri ile gelir hareketliliği eğilimlerini daha iyi açıklanabilir. Böylelikle bireyin bir dönemden diğer bir döneme daha yüksek bir gelir dilimine doğru mu (yukarı geçiş) yoksa daha düşük bir gelir dilimine doğru mu (aşağı geçiş) hareket ettiğini tespit etmek mümkün olur. Bu tür geçiş matrislerinin eksik yanı bireylerin karakteristik özelliklerini dikkate almamalarıdır. Bu durumu göz önünde bulundurarak söz konusu geçiş olasılıklarını bireylerin cinsiyet, yaş ve eğitim seviyesi gibi

özellikleri ile açıklayan bir çokterimli logit modeli (multinomial logit modeli) tahmin edilecektir.

5- GELİR YAŞAM KOŞULLARI ANKETLERİ VE SÖYLEDİKLERİ:

TEMEL SONUÇLAR

Bu bölümde GYKA'ya dayanarak oluşturduğumuz panel veri seti ile yaptığımız analiz sonuçlarına yer verilmektedir. Tablo 1, 2005-2010 dönemine ait gelir eşitsizliği ölçütlerini göstermektedir. Söz konusu dönemde Gini katsayısı dalgalı bir seyir göstermekle birlikte, 2010 yılında eşitsizliğin 2005 yılına göre kısmen azaldığı görülmektedir. 2010 yılında Gini katsayısı 0.40, Theil endeksi 0.31 olarak gerçekleşmiştir. 2008 küresel ekonomik kriz döneminde gelir eşitsizliğinde artış gözlemlenmektedir ve söz konusu artış Theil endeksinde Gini endeksine göre daha belirgindir. Bu durum Theil endeksinin krizlerden diğer gelir gruplarına göre daha çok etkilenen gelir dağılımının uç gruplarına daha duyarlı olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 1'de ayrıca, cinsiyete göre gelir eşitsizliği sonuçları sunulmaktadır. Buna göre, kadınlardaki gelir eşitsizliği erkeklere göre daha yüksektir. Bu durum, Aretz (2013) tarafından Almanya için elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. İncelenen dönemde kadınlardaki eşitsizlikteki düşüş erkeklere göre çok daha belirgindir. Theil endeksi, cinsiyete göre gruplar-arası ve grup-içi bileşenlere ayrıldığında; grup-içi eşitsizliğin gruplar-arası eşitsizliğe göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, eşitsizliğin yalnızca küçük bir bölümü cinsiyet farklılığından kaynaklanırken eşitsizlik büyük ölçüde gözlenemeyen faktörlere dayanmaktadır.

Tablo1: Genel ve Cinsiyete Göre Gelir Eşitsizliği Sonuçları:2005-2010

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Gini</i>	0.421	0.416	0.417	0.425	0.400	0.403
<i>Theil</i>	0.328	0.346	0.344	0.354	0.300	0.316
<i>Cinsiyet</i>						
<i>Erkek</i>						
<i>Gini</i>	0.406	0.409	0.407	0.419	0.392	0.397

<i>Theil</i>	0.309	0.342	0.331	0.350	0.292	0.313
<i>Kadın</i>						
<i>Gini</i>	0.470	0.432	0.449	0.444	0.427	0.419
<i>Theil</i>	0.402	0.319	0.383	0.349	0.324	0.312
<i>Kadın-Erkek grupları arasındaki eşitsizlik</i>	0.006	0.007	0.005	0.003	0.003	0.004
<i>Grup-İçi eşitsizlik</i>	0.323	0.339	0.339	0.329	0.274	0.313

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketlerinden (2005-2010) yararlanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Gelir hareketliliğini ölçmeye yarayan Fields-Ok (1999) endeksinden elde edilen sonuçlar Tablo 2’de yer almaktadır. Daha önce belirtildiği gibi endeks değerinin yüksek olması gelir hareketliliğinin yüksek olması anlamına gelmektedir. Gelir hareketliliği 2005-2008, 2006-2009 ve 2007-2010 dönemlerine ait iki yıllık, üç yıllık ve dört yıllık dönemler için hesaplanmıştır. Örneğin 2005-2008 dönemi 2005-2006 iki yıllık, 2005-2007 üç yıllık, 2005-2008 dört yıllık alt dönemler için hareketlilik bilgilerini içermektedir. Gelir hareketliliği hesaplamaları tüm örneklem için yapıldığı gibi, cinsiyet, yaş ve eğitim gibi alt grupları da kapsamaktadır. Tablodan gözlemlenebilecek ilk önemli sonuç, Dickens’da (2000) Birleşik Krallık için Hofer ve Weber’de (2002) Avusturya için elde edilen sonuçlarla tutarlı olarak, ele alındıktan dönem uzadıkça gelir hareketliliğinin artmakta olduğudur. Gerçekten de 2005-2008 dört yıllık dönemdeki hareketlilik (0.460), 2005-2007 üç yıllık dönemdekinden (0.422) ve 2005-2006 iki yıllık dönemdekenden (0.396) daha fazladır. Bu sonuç 2006-2008 dönemi hariç tüm dönemler için geçerlidir⁹. Bireylerin zamanla birlikte meslekte yükselmeleri, kendilerine daha uygun işi bulabilmeleri, kıdem gibi nedenlerle gelirlerinde artış yaşamaları bu sonucu açıklayabilir.

İkinci önemli sonuç, Aretz (2013), OECD (1997) ve Buchinsky ve Hunt’a (1999) benzer şekilde, erkeklerin gelir hareketliliğinin kadınlardan daha yüksek olmasıdır. Bu durum Türkiye’de kadınların çalışma yaşamında daha çok ücretli-yevmiyeli veya ücretsiz aile işçisi olarak yer almaları sonucu gelirlerinin serbest meslek sahiplerine göre daha sabit kalması ile açıklanabilir. Kadınların %11.2’si işveren ve kendi hesabına çalışırken erkeklerin %28.1’i

⁹ Dönemler arası gelir hareketliliğini ölçmek için Spearman ve Pearson korelasyon katsayıları da hesaplanmıştır. Korelasyon katsayılarından elde edilen sonuçlar Fields-Ok (1999) İndeksinden elde edilen sonuçlarla büyük benzerlik gösterdiği için rapor edilmemiştir. Bu sonuçlar istenildiği takdirde yazarlardan edinilebilir.

işveren ve kendi hesabına çalışmaktadır. Kadınların yaklaşık %30'u ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır (TÜİK, 2013b).

Gelir hareketliliği yaş grupları açısından incelendiğinde en hareketli grubun 50-65 yaş grubu olması, bu yaş grubunda emekli olanların gelirlerindeki düşüş ile açıklanabilir. Söz konusu hareketliliğin aşağı doğru olması beklenir. Tüm dönemler için söylemek mümkün olmasa da en stabil yaş grubu 25-34 yaş grubudur. Bu yaş grubu genel olarak mesleğini seçmiş, uzmanlaşma aşamasında olanların grubu olarak düşünülebilir. Bu nedenle bu yaş grubunda yüksek gelir hareketliliğine rastlanmaması mantıksal olarak yanlış sayılmaz. 15-24 yaş grubu ise genel olarak meslek seçimine henüz karar verememiş, sık iş değiştiren yaş grubudur. Bu nedenle bu yaş grubunda görece yüksek gelir hareketliliği gözlemlenmesi son derece normaldir.

Eğitim düzeyi arttıkça gelir hareketliliğinin azaldığı görülmektedir. Düşük eğitilmiş bireylerin iş güvencesi olmadan ve sendikasız çalıştıkları düşünüldüğünde çalıştıkları işyerlerinden çıkarılmaları kolay olmaktadır. Benzer şekilde kendi işi ile uğraşan bu eğitim grubundaki insanların da sık iş değiştirdikleri bilinmektedir. Öte yandan yüksek eğitilmiş bireyler çalıştıkları ve kurdukları işlerde daha kolay ilerlemektedirler. Bu faktörler eğitim düzeyi ile gelir hareketliliği arasındaki negatif ilişkiyi açıklayabilir.

Gelir dilimlerine baktığımızda ise iki uç gelir dilimindeki bireylerin daha hareketli olduğu görülmektedir. Birinci yüzde 20'lik grup geliri en düşük olan grubu, beşinci yüzde 20'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır. Geliri en düşük grubun düşük eğitimlilerden, geliri en yüksek grubun ise işveren kesiminden oluştuğu düşünüldüğünde¹⁰, bu iki grubun diğer gruplardan hareketli olmasının, geliri en düşük grubun yukarıda bahsedildiği gibi güvenli işe sahip olmamasından, geliri en yüksek grubun ise risk alarak aşağı ve yukarı gelir hareketliliği yaşamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Gelir hareketliliği bireylerin gelirlerindeki değişmeye işaret etse de söz konusu hareketliliğin gelir eşitsizliğini azaltıp azaltmadığı daha önemlidir. Tablo 2 gelir hareketliliğinin gelir eşitsizliği üzerindeki dengeleyici etkisi hakkında bilgiler sunmaktadır. Fields (2009) tarafından geliştirilen endeksin pozitif değerler alması, hareketliliğin gelir dağılımı üzerinde eşitleyici etkisi olduğunu, negatif değerler alması ise hareketliliğin gelir dağılımını bozduğunu gösterir. Bu bilgi dâhilinde Türkiye'de yaşanan gelir hareketliliğinin gelir eşitsizliğini

¹⁰ Aydın (2012)'de alt gelir grubunda yer alan işgücünün büyük çoğunluğunun temel eğitim düzeyinde ve vasıfsız mesleklerde çalışan fertlerden oluştuğu belirtilmiştir.

azalttığını söylemek mümkün değildir. Dörder yıllık dönemler (2005-2008, 2006-2009, 2007-2010) göz önüne alındığında gelir hareketliliğinin 2007-2010 dönemindeki küçük dengeleyici etkisi dışında gelir dağılımını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu sonuç, Reiner’da (2012) elde edilen sonuçla benzerlik gösterirken, Friedman (1962), Shorrocks (1978), Buchinsky ve Hunt (1999), Sologon ve O’Donoghue (2009), Bachmann vd (2012) ve Vergil’de (2012) elde edilen gelir hareketliliğinin eşitsizliği dengeleyici sonucu ile çelişmektedir.

Tablo 3’de iki yıllık geçiş matrislerden yola çıkılarak elde edilen multinomial logit modelinin sonuçları sunulmaktadır. Modelin niteliksel bağımlı değişkeni, bireylerin gelir dağılımının beşte birlik dilimleri içerisinde; aşağı hareketliliğini, yukarı hareketliliğini ve aynı dilimde kalmasını temsil edecek şekilde oluşturulmuş bir kukla değişkendir. Erkeklerin aşağı hareketliliği için bulunan negatif katsayı, erkeklerin gelir dağılımı içerisinde bir yıldan diğer bir yıla aşağı hareket etme olasılığının kadınlara göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte yukarı hareketliliğe ilişkin pozitif katsayı erkeklerin yukarı hareket etme olasılığının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu sonuç Bachmann vd. (2012) ve Schank’da vd (2009) elde edilen sonuçlarla tutarlıdır. Yaş grupları dikkate alındığında, sırasıyla; 35-49, 25-34 ve 50-64 yaş gruplarının aşağı hareket etme olasılığı referans grup olan 15-24 yaş grubuna göre daha düşüktür. Başka bir şekilde ifade edilirse aşağı hareket etme olasılığı en düşük grup 35-49 yaş grubudur. Yaş gruplarının yukarı çıkma olasılıklarına bakıldığında, bütün yaş gruplarının gelir dağılımının yukarı dilimlerine çıkma olasılığı 15-24 referans grubuna göre daha yüksektir. Yukarı beşte birlik dilimlere doğru hareket etme olasılığı en yüksek yaş grubu ise 25-34 yaş grubudur. Multinomial logit modelinin tahmin sonuçları eğitim grupları açısından değerlendirildiğinde eğitim düzeyi yükseldikçe aşağı hareket etme olasılığının azaldığını, bununla birlikte yukarı hareket etme olasılığının ise arttığını göstermektedir.

Gelir grupları içerisinde düşük gelir grubunda (gelir dağılımının en alt yüzde 20’lik kesiminde) yer alanların durumu her zaman gelir eşitsizliği ve gelir hareketliliği çalışmalarının ilgi odağı olmuştur. Örneğin OECD’nin 1997 yılındaki “Kazanç Hareketliliği: Uzun Dönemli bir Bakış” adlı raporunda, Danimarka, Fransa, İtalya, Almanya, İngiltere ve ABD’deki düşük gelirlilerin gelir hareketliliği yakından incelenmiştir (OECD, 1997).

Tablo 4, 2005-2007 ve 2008-2010 alt dönemleri için düşük gelirli çalışanların gelir hareketliliği hakkında bilgiler vermektedir. Düşük gelirliler gelir dağılımının en alt %20’lik kesiminde yer alanlar olarak tanımlanmıştır. Tüm örneklem için düşük gelirli çalışanların payı

%33 civarındadır ve bu oran ilgili dönem içerisinde değişmemektedir. OECD (1997)'de, düşük gelirliilerin gelir dağılımındaki payı Danimarka'da %24.5, Fransa'da %21.5, Almanya'da %19.9, İtalya'da %24.2, İngiltere'de %17.8 ve ABD'de %22 olarak hesaplanmıştır. Bu ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'de düşük gelir grubunun büyüklüğü kaygı vericidir¹¹. Asıl önem arz eden, düşük gelirliilerin aşağı ve yukarı yönde hareketlerinin durumudur. Tablo 4'de yer alan bilgilere göre 2005-2007 döneminde dar gelirliilerin %28' i işsiz statüsüne gerilerken % 14'ü bir üst gelir grubuna geçebilmiştir. 2008-2010 dönemi için de benzer sonuçlar söz konusudur. Dar gelirliilerin %30'u işsiz kalırken, %10'u ikinci yüzde yirmilik gelir grubuna dâhil olabilmış ancak %1.5'i en üst gelir grubuna geçme şansı yakalayabilmiştir. Bu sonuçlar, ABD'de en alt %20lik gelir grubunda yer alan ailelerin çocuklarının %42'sinin yine aynı gelir grubunda, en üst %20'lik gelir grubundaki ailelerin çocuklarının da %39'unun yine aynı gelir grubunda kaldığı, düşük gelir grubundaki ailelerin çocuklarının en üst %5'lik gruba dâhil olma ihtimallerinin ise yalnızca %1 olduğu Isaacs (2007) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Öte yandan sonuçlarımız, Vergil (2012)'de elde edilen yoksul insanların yaklaşık %65'inin 3 yıl içerisinde ikinci yüzde yirmilik dilime geçtiği sonucu ile son derece farklılık göstermektedir.

Tablo 4'e göre düşük gelirliilerin oranı erkek ve kadınlarda da oldukça farklıdır. Erkeklerde düşük gelirli çalışan oranı %24 civarında iken kadınlarda %60'ın üzerindedir. Düşük gelirli grupta yer alan kadın oranı Danimarka'da %44.9, Fransa'da %30.1, Almanya'da %41.1, İtalya'da %41.2, İngiltere'de %35.8, Amerika'da %30.9'dur (OECD, 1997). Gelir grupları arasındaki hareketlilikte de kadınların erkeklere oranla daha az hareket şansı yakalayabildiği görülmektedir. Kadınların %60'ı yine aynı gelir grubunda kalırken, erkeklerin %35-39'u aynı gelir grubunda kalmıştır. Ancak önemli olan düşük gelir grubundakilerin hareketinin yönüdür. Bu gruptaki erkeklerin dörtte biri, kadınların ise üçte biri işsiz durumuna düşmektedir. Bir üst gelir grubuna geçme şansı ise erkeklerde %17 olurken kadınlarda ancak %4civarındagerçekleşmiştir.

11 Hanehalkı Bütçe ve Tüketim Harcamaları anketlerini kullanarak Aydın (2012), Türkiye için 2003-2006 döneminde alt gelir diliminde yer alan kesimlerin oranının %47'den %43-44'e gerilediğini, alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru ise %3-4'lük küçük bir hareketlenme gerçekleştiğini belirtmiştir.

Tablo 2: Fields-Ok (1999) İndex 2005-2010

	2005- 2006	2005- 2007	2005- 2008	2006- 2007	2006- 2008	2006- 2009	2007- 2008	2007- 2009	2007- 2010
<i>Tüm Örneklem</i>	0.396	0.422	0.46	0.316	0.409	0.407	0.35	0.388	0.433
<i>Erkek</i>	0.397	0.427	0.462	0.321	0.412	0.418	0.355	0.396	0.435
<i>Kadın</i>	0.389	0.39	0.445	0.294	0.396	0.351	0.33	0.351	0.417
Yaş:									
<i>15-24</i>	0.343	0.423	0.485	0.289	0.423	0.351	0.315	0.341	0.34
<i>25-34</i>	0.347	0.364	0.393	0.267	0.352	0.382	0.298	0.348	0.379
<i>35-49</i>	0.389	0.416	0.453	0.322	0.408	0.43	0.352	0.426	0.5
<i>50-64</i>	0.534	0.566	0.618	0.415	0.526	0.43	0.474	0.599	0.684
Eğitim:									
<i>Okur yazar olmayan / bir diplomaya sahip olmayanlar</i>	0.531	0.547	0.554	0.42	0.546	0.628	0.462	0.586	0.663
<i>İlkokul</i>	0.452	0.473	0.507	0.363	0.455	0.466	0.406	0.447	0.484
<i>Ortaokul</i>	0.374	0.425	0.455	0.296	0.387	0.376	0.332	0.386	0.429
<i>Genel Lise</i>	0.307	0.338	0.403	0.25	0.371	0.348	0.29	0.316	0.362
<i>Meslek Lisesi</i>	0.302	0.348	0.387	0.295	0.355	0.329	0.293	0.326	0.373
<i>Yüksek Öğrenim</i>	0.274	0.294	0.358	0.196	0.286	0.279	0.23	0.263	0.311
Orijinal Dilime Göre Hareketlilik									
<i>1. %20'lik Dilim</i>	0.64	0.689	0.658	0.534	0.629	0.689	0.612	0.693	0.76
<i>2. %20'lik Dilim</i>	0.309	0.341	0.39	0.278	0.393	0.335	0.293	0.311	0.315
<i>3. %20'lik Dilim</i>	0.321	0.362	0.387	0.258	0.337	0.355	0.291	0.312	0.321
<i>4. %20'lik Dilim</i>	0.309	0.334	0.376	0.259	0.338	0.318	0.254	0.288	0.329
<i>5. %20'lik Dilim</i>	0.417	0.422	0.529	0.283	0.399	0.416	0.323	0.381	0.447
Fields (2009) Hareketlilik İndeksi									
<i>Tüm Örneklem</i>	-0.015	-0.042	-0.042	-0.023	-0.029	-0.012	-0.003	0.02	0.009

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketlerinden (2005-2010) yararlanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Tablo 3: İki Yıllık Transition Matrisler kullanılarak elde edilen Multinomial Logit Model Tahmin Sonuçları:

	Aşağı Yönlü Hareket		Durumu Değişmeyenler		Yukarı Yönlü Hareket	
	Marjinal Etki	p-değeri	Marjinal Etki	p-değeri	Marjinal Etki	p-değeri
Cinsiyet (Referens: Kadın)						
<i>Erkek</i>	-0.060	0.000	-0.022	0.000	0.082	0.000
Yaş (Referens: 15-24)						
<i>25-34</i>	-0.142	0.000	0.064	0.000	0.078	0.000
<i>35-49</i>	-0.195	0.000	0.122	0.000	0.073	0.000
<i>50-64</i>	-0.137	0.000	0.114	0.000	0.023	0.006
Eğitim (Referens: Okur yazar olmayan / bir diplomaya sahip olmayanlar)						
<i>İlkokul</i>	-0.035	0.000	-0.083	0.000	0.118	0.000
<i>Ortaokul</i>	-0.076	0.000	-0.069	0.000	0.145	0.000
<i>Genel Lise</i>	-0.134	0.000	-0.052	0.000	0.186	0.000
<i>Meslek Lisesi</i>	-0.149	0.000	-0.065	0.000	0.214	0.000
<i>Yüksek Öğrenim</i>	-0.234	0.000	-0.038	0.002	0.271	0.000
Yıl (Referens: 2006)						
<i>2007</i>	-0.001	0.865	0.017	0.006	-0.016	0.000
<i>2008</i>	-0.016	0.003	0.049	0.000	-0.033	0.001
<i>2009</i>	-0.014	0.013	0.051	0.000	-0.036	0.000
<i>2010</i>	-0.169	0.000	0.174	0.000	-0.005	0.391
Orijinal Dilim	0.088	0.000	0.014	0.000	-0.102	0.000
<i>Pseudo R-sq</i>	0.066					
<i>Num. Of Obs.</i>	57671					

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketlerinden (2005-2010) yararlanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Tablo 4: Düşük Gelirli Çalışanların Üçer Yıllık Gelir Hareketliliği

2005 yılında düşük gelirli olarak çalışanların 2007 yılındaki durumu							
	2005 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı	İşsiz duruma düşenlerin payı	En alt %20'lik dilimde kalanların payı	2. %20'lik dilime yükselenlerin payı	3.-4. %20'lik dilimlere yükselenlerin payı	5. %20'lik dilime yükselenlerin payı	2007 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı
<i>Tüm örneklem</i>	33.34	28.44	47.48	10.83	11.08	2.18	33.34
<i>Erkek</i>	23.18	25.03	34.99	17.62	18.23	4.13	22.57
<i>Kadın</i>	63.17	32.02	60.59	3.70	3.57	0.13	64.38
2008 yılında düşük gelirli olarak çalışanların 2010 yılındaki durumu							
	2008 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı	İşsiz duruma düşenlerin payı	En alt %20'lik dilimde kalanların payı	2. %20'lik dilime yükselenlerin payı	3.-4. %20'lik dilimlere yükselenlerin payı	5. %20'lik dilime yükselenlerin payı	2010 yılında düşük gelirli olarak çalışanların payı
<i>Tüm örneklem</i>	33.39	30.18	48.51	10.17	9.63	1.51	33.33
<i>Erkek</i>	22.7	24.89	39.16	16.92	16.70	2.32	22.6
<i>Kadın</i>	60.69	35.24	57.46	3.70	2.86	0.74	60.75

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Gelir Yaşam Koşulları Anketlerinden (2005-2010) yararlanılarak yazarlarca hesaplanmıştır.

Not: Düşük gelirli çalışanlar: gelir dağılımının en alt %20'lik kesiminde yer alanlar olarak tanımlanmıştır.

SONUÇ YERİNE

Son otuz yıl içinde dünya genelinde paranın gelişmiş ülkelerde hız kesmeksizin kendine faiz ve döviz aracılığı ile yüksek kazançlar sağlaması, büyük şirketlerin mal ve hizmetlerini tüm dünyaya ihraç etme imkânları yakalaması, verimlilikteki artışlarla maliyetlerin aşağı çekilerek reel sektörde karların azamileştiği küreselleşme sürecinde, ücret ve maaşı ile geçinen kesimin işgücü piyasasındaki kazanımlarının hızla gerilemesi gelir eşitsizliğindeki artışın başlıca nedenleri olarak gösterilebilir. Bu dönemde sendikalaşma oranındaki düşüşler, reel asgari ücretlerdeki gerilemeler, işsizlik korumalarının asgarileştirilmesi gibi işgücünün gelirini koruyacak ve artıracak kurumların ortadan kaldırılması, esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaştırılması eşitsizliklerini daha kalıcı hale getirmiştir.

Artan gelir eşitsizlikleri kıta Avrupası ve İskandinav ülkelerinde dolaylı vergilerin oranını düşürmek, transfer harcamalarını artırmak, artan oranlı vergi sistemi uygulamak gibi gelirin yeniden dağıtım politikaları ile kısmen azaltılırken; kapitalizmin ruhuna özgü olarak kimi ülkelerde bu tür müdahalelerden şiddetle kaçınılmaktadır. Kapitalist sistemde eşitsizlik, bireyin daha çok kendini geliştirmesi açısından itici bir güç olarak görülür ve “herkes fırsatlar yakalayarak üst sınıflara atlayabilme şansına sahiptir” önermesi eşitsizliklerin kendiliğinden defedilebileceğini varsayar.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışma 1980 sonrası hızla neoliberal ekonomik politikaları hayata geçiren ve dünyadaki yerini buna göre konumlandıran Türkiye’de kısıtlı bir zaman dilimi için de olsa sınıf atlamanın olasılıklarını incelemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan ilki 2000’li yıllarda gelir eşitsizliğinde kısmi bir iyileşmenin olduğu ancak Türkiye’nin bu iyileşmeye rağmen yüksek gelir eşitsizliğe sahip olmasıdır. Zaman içinde gelir hareketliliği artmaktadır ancak bu gelir hareketliliği gelir eşitsizliğini azaltmak yerine arttırmaktadır. Gelir hareketliliği sonuçlarına daha yakından bakılıcak olunursa, erkeklerin kadınlara oranla daha hareketli olduğu ve üst gelir gruplarına geçme şanslarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu görülebiliriz. Gelir dilimlerine bakıldığında ise iki uç gelir dilimindeki bireylerin, dağılımın orta kesimlerindeki bireylere göre daha hareketli olduğu gözlemlenmektedir. 50-65 yaş grubu diğer yaş gruplarına göre en hareketli gruptur. Yaş ilerledikçe üst gelir gruplarına yükselmek daha olasıdır. Eğitim düzeyi yükseldikçe aşağı hareket etme olasılığı azalmakta, bununla birlikte yukarı hareket etme olasılığı ise artmaktadır. Düşük gelir grubunun payı gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Bu gelir

grubunun işsiz kalma ihtimali üst gelir gruplarına geçme olasılığında çok daha fazladır. Düşük gelir grubunda yer alan kadınların durumu erkeklere oranla çok daha kötüdür.

Gelir eşitsizliğinin azaltılabilmesi için gelirin yeniden dağıtımına yönelik düzenlemelere ağırlık verilebilir, yoksul kesimlere yapılan transferlere etkinlik kazandırılabilir, işgücü piyasalarının sendikal haklar, işsizlik korumaları, asgari ücret düzenlemeleri ile dar gelirli lehine tekrar yapılandırılması gündeme getirilebilir.

Öte yandan gelir hareketliliğinin eşitsizlikleri azaltabilmesi için eğitim hala en önemli faktördür. Eğitimin kalitesi ve eğitimde fırsat eşitliği ile dar gelirli kesimin profesyonel, nitelikli ve iş güvencesine sahip mesleklerde çalışabilme imkânı yakalaması, bu kesimin yukarı gelir gruplarına doğru hareketliliğinde büyük önem taşımaktadır. Öte yandan çalışma hayatında dezavantajlı grup olan kadınların istihdam durumu ciddi şekilde yeniden ele alınmalıdır. Kadınlar düşük ücretli ve güvencesiz işler ile işgücü piyasalarına giriş yapmakta, evlilik ve annelik süreçleri sonrasında kolayca işgücü piyasasından çıkmaktadırlar. Bu sorunun önlenmesi açısından çocuk bakımı için kamusal hizmetler yangınlaştırılabilir, yeni işe alınacak kadınlar için sübvansiyonlar uygulanabilir, kadınların sendikalaşması teşvik edilebilir. Öte yandan kadınların eğitime erişimleri kolaylaştırılarak yüksek ücretli mesleklerde istihdamlarının önü açılarak gelir dağılımında üst gruplara çıkmaları kolaylaştırılabilir.

Bu çalışma TÜİK'in Gelir Yaşam Koşulları Anketleri'ni panel veri şeklinde 2005 yılından bu yana toplaması nedeni ile sınırlı bir döneme dair (2005-2010) sonuçlar sunabilmektedir. Oysa gelir hareketliliği ve bu hareketliliğin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri uzun dönemde daha belirgindir. O nedenle ileriki çalışmalar daha geniş dönem analizi ile çalışmamızın bu açığı giderebilirler. Buna ek olarak, çalışmamız özel-kamu sektörü ya da işyeri büyüklüğü gibi hususların gelir hareketliliği üzerindeki etkilerini incelememiştir. Benzer çalışmalarda bu alandaki eksikliğe ışık tutulabilir.

Kaynakça

Aaberge, R., Bjorklund, A., Jantti, M., Palme, M., Pedersen P.J., Smith, N. and Wennemo, T. (2002), "Income Inequality and Income Mobility in the Scandinavian Countries Compared to the United States", *Review of Income and Wealth*, 48:443-469.

Aretz, B., (2013), "Gender Differences in German Wage Mobility", Institute for the Study of Labor (IZA), Discussion Paper No. 7158, Bonn.

Apslund, R., Bingley, P. and Westergaard-Nielsen, N. (1996), "Wage Mobility in Denmark and Finland: A Comparative Study for the Years 1980-1994", mimeo.

Aydın, K. (2012), Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımının Sosyo-Ekonomik ve Demografik Belirleyicileri, *Çalışma ve Toplum*, 2012/1, 147-166.

Bachmann, R., Bechara, P., Schaffner, S., (2012), "Wage Inequality and Wage Mobility in Europe", Ruhr Economic Papers, No. 386. Ruhr-Universität Bochum (RUB).

Bahçe, S. ve Köse, A.H. (2007), "Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek",
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/KoseBahceHaz07.pdf

Bigard, A., Guillotin, Y., Lucifora, C. and Rappelli, I (1996), "An International Comparison of Earnings Mobility: The Case of Italy and France," mimeo.

Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (2010), Türkiye'de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış
http://www.spf.boun.edu.tr/docs/Turkiyede-Esitsizlikler_SPF.pdf

Buchinsky, M., Fields, G.S., Fougère, D., Kramarz, F., (2003), "Francs or ranks? Earnings Mobility in France, 1967–1999", CREST, processed.

Buchinsky, M., Hunt, J., (1999), "Wage mobility in the United States", *The Review of Economics and Statistics*, 81:351-368.

Bulutay, T., Timur, S. ve Ersel, H. (1971) Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, SBF, Ankara.

Burkhauser, R., Holtz-Eakin, D. and Rhody, S. (1997), "Labor Earnings Mobility and Inequality in the United States and Germany During the 1980s", April, mimeo.

Burkhauser, R., Holtz-Eakin, D. and Rhody, S. (1995), "Mobility and Inequality in the 1980s: A Cross- National Comparison of the United States and Germany", May, mimeo.

Burkhauser, R. and Poupore, J. (1997), "A Cross- national Comparison of Permanent Inequality in the United States and Germany", *Review of Income and Statistics*, No. 1, pp. 10-17.

Burkhauser, R.V., Holtz-Eakin, D., Rhody, S.E., (1997), "Labor Earnings Mobility and Inequality in the United States and Germany During the Growth Years of the 1980s", *International Economic Review*, 38:775-194.

Canto, O. (2000), "Income Mobility in Spain: How Much Is There?", *Review of Income and Wealth*, 46:85-102.

Cardoso, A.R., (2006), "Wage mobility: Do institutions make a difference?", *Labour Economics*, 13:387-404.

Cardoso, A.R., Neuman, S., Ziderman, A., (2010), "Wage Mobility in Israel: The Effect of Sectoral Concentration", *Journal of Labor Research*, 31: 146-161.

Celasun, M. (1983), "Income Distribution and Domestic Term of Trade in Turkey 1978-1983", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt 13, 193-216.

Cowell, F., (2011), *Measuring Inequality*, Oxford University Press, 3rd edition, Oxford.

Çalışkan, Ş. (2010), Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 89-132.

Çelik, A. (2004), AB Ülkeleri Ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım, *Çalışma ve Toplum*, 2004/3, 53-91

Dickens, R., (2000), "Caught in a Trap? Wage Mobility in Great Britain: 1975-1994", *Economica*, 67:477-97.

DPT(1966), Gelir Dağılımı Araştırması, T. Çavuşoğlu, Y. Hamurdan, Ankara.

DPT(1976), Gelir Dağılımı 1973, Ankara.

Duman, A. (2011), Türkiye'de Gelir Dağılımı:Sınıfta Kalanlar, *İktisat ve Toplum Dergisi* , 1(3), 58-61.

Fields, G.S., (2010), "Does Income Mobility Equalize Longer-term Incomes? New Measures of an Old Concept", *Journal of Economic Inequality*, 8:409-427.

Fields, G. and Ok, E. 1996. "The meaning and measurement of income mobility", *Journal of Economic Theory*, 71: 349-77.

Fields, G.S., ve Ok, E.A., (1999), "Measuring Movement of Incomes", *Economica*, 66: 455-472.

Friedman M (1962) *Capitalism and Freedom*. Chicago University Press, Chicago.

Gernandt , J., (2009), "Decreasing Wage Mobility in Germany",ZEW Discussion Paper, No.09-044, Mannheim.

Gittleman, M. ve M., Joyce, (1995), "Earnings Mobility in the United States. 1967-1971", *Monthly Labor Review*, v. 118, iss. 9, pp. 3-13.

Gittleman, M. ve M., Joyce, (1996), "Earnings mobility and long-run inequality: An analysis using matched CPS data", *Industrial Relations*, Vol. 35 Issue 2, 180-197.

Gottschalk, P. ve Moffit, R., (1994), “The Growth of Earnings Instability in the US Labor Market”, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2:217-272.

Hofer, H. ve Weber, A., (2002), “Wage mobility in Austria 1986-1999”, *Labour Economics*, 9:563-577.

Isaacs, J. (2007) *Economic Mobility of Families Across Generations*, The Economic Mobility Project,
http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2007/11/generations%20isaacs/11_generations_isaacs.pdf

Kopczuk, W., Saez, E., Song, J., (2010), “Earnings Inequality and Mobility in the United States: Evidence from Social Security Data since 1937”, *Quarterly Journal of Economics*, 125: 91-128.

OECD, (1996), “Earnings Inequality, Low-Paid Employment and Earnings Mobility”, *Employment Outlook*, 59-108.

OECD (1997), “Earnings mobility: taking a longer run view”, *Employment Outlook*, 27-61.

Riener, G., (2012), “Inequality and Mobility of Household Incomes in Europe: Evidence from the EHCP”, *Applied Economics*, 44:279-288.

Riphahn, R.T. ve Schnitzlein, D.D., (2011), “Wage Mobility in East and West Germany”, Institute for the Study of Labor, (IZA) Discussion Paper, No. 6246, Bonn.

Romanov, D. ve Zussman, N., (2003), “Labor income mobility and employment mobility in Israel, 1993–1996”, *Israel Economic Review*, 1:81-102.

Rose, S.J. (1994), “On Shaky Ground: Rising Fears About Incomes and Earnings”, National Commission for Employment Policy, Research Report No. 94-02, October.

Rose, S.J. (1995), “Broken Promises: The Decline of Employment Stability in the 1980s”, National Commission for Employment Policy, Research Report No. 95-02, April.

Schank, T., Schnabel, C., Stephani, J., (2009), “Geringverdiener: Wem und wie gelingt der Aufstieg?”, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 229(5), 584-614.

Schiller, B., (1994), “Relative Earnings Redux: Youth Mobility in the 1980s”, *Review of Income and Wealth*, 40, 441-456.

Shorrocks, A.F. (1978), “Income inequality and income mobility”, *Journal of Economic Theory*, 19, 376–393.

Sologon, D. M. and O’Donoghue, C. (2009), “Equalizing or Dinequalizing Lifetime Earnings Differentials? Earnings Mobility in the EU: 1994-2001”, IZA Discussion Paper, No. 4642, Bonn, Germany.

TÜİK (2013a), Çeşitli Yıllara ait Hanehalkı Gelir Dağılımı anketleri, erişim: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011

TÜİK, (2013b), Hanehalkı İşgücü İstatistikleri Haber Bülteni, Aralık 2013
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16005>

TÜSİAD (1986), Türkiye’de Sosyo Ekonomik Öncelikler Hane Gelirleri, Harcama ve Sosyo Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt: 2, Y. Ersel, H. Fişek, E. Kalaycıoğlu, İstanbul.

Vergil, H., (2012), “Income Mobility, Income Distribution and Economic Growth in Turkey”, The 32nd General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth August 5-11, Boston, USA.

Yükseler, Z. (2005), “1994, 2002, ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, *İktisat, İşletme, Finans*, Mayıs, 56-82